

Adalet İdesi¹

Çeviri

Rudolf STAMMLER

Çev. Ali ACAR*

*Arş. Gör., Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi ABD.

I. HUKUK VE ADALET

Adalet kelimesinin iki anlamı vardır.

1. (Birinci anlamda) adalet, pozitif hukukun onaylanmasını ve onun doğru bir şekilde uygulanmasını ifade eder. (Buna göre) hukukun belirlediği her şey uygulanmalıdır. Hukuk, ondan keyfi sapmalara karşı korunmalıdır.

2. Bunun dışında adalet, hukukun nihai amacını ifade eder. Bu bağlamda kavram, hiçbir istisna olmaksızın bütün hukuki iradelerin, tek bir temel ideye hizmet etmesi fikrini belirtir. (Bu noktada) bütün tarihsel kanunlar, bu temel ide ışığında değerlendirilmelidir. Bu ide, verili bir hukuki istemi, bir ilke olarak meşrulaştırdığımız veya yargıladığımız standarttır. Aşağıdaki tartışmada biz, adalet fikrinin özellikle bu ikinci anlamıyla ilgileneceğiz. Bu nedenle, hukuk ve adalet kavramlarını eleştirel olarak analiz etmeli ve onları birbirinden ayırmalıyız.

Hukuk kavramı doğası gereği eksiktir/kısmidir. O, (toplumsal düzene ilişkin olarak) insan iradesinin özgün bir türünü simgeler. Bu irade türü her zaman, biçimsel olarak aynıdır. (Toplumsal düzene ilişkin olarak) iradenin belirli bir türü, diğer türlerden ayrılır. Toplumsal düzene ilişkin değişik kuralların içerikleri bütünüyle aynı olabilir, fakat biçimsel olarak bu düzen kuralları farklı sınıflara ayrılırlar. Bu, hukuku ahlaktan ve geleneklerden ayırdığımızda yaptığımız şeydir. Bir kaide, bu farklı düzenlerde (içerik olarak) tam olarak aynı olabilir. Örneğin bir başkasının kibarca selamlanması gereken bir durumda, söz konusu olan bir asker ise, bu kural, biçimsel olarak hukuki bir emir niteliği taşıırken, bir başka durumda aynı davranış, bir kibarlık ve selamlayan kişinin göstermiş olduğu bir özgür niyet meselesi olabilir.

Bu noktada öncelikle, hukuk ve özgür seçim arasında bir ayrımla karşı karşıyayız. Hukuk, hukuk olarak kaldığı sürece ihlal edilmezdir. Bu, tam olarak Zebur'un 94. suresinin 15. ayetinde söylenendir: "Adalet, doğru üzerine kurulacak." Buradan adaletin ilk anlamı çıkarılır. Tevrat'ta, özellikle İshaya Peygamber'de bu, mükemmel bir şekilde vurgulanmıştır. Fakat burada da, 'hukuki bir emrin içeriği, keyfi bir (iradenin) emrinin içeriği ile tam olarak aynı olabilir' gözlemimiz geçerlidir. Farklılık, emirlerin kendini ortaya koyma şekillerinde görülür.

Bu nedenle hukuk kavramının biçimsel karakteri, hukukun, bireyin öznel isteklerinden bağımsız olan bir düzen olarak anlaşılmasına bağlıdır. Öte yandan, genel bir nezaket kuralı ve diğer bütün gelenek-görenek kuralları anlam olarak, muhatap olan kişilerin o kuralı tanımalarına ve

1 Rudolf Stammler, *The Idea of Justice*, 71, U. PA. L. REV. 303 (1923). Makale, telif hakları sahibi The *University of Pennsylvania Law Review* tarafından verilen çeviri izni doğrultusunda yayınlanmıştır. *Çeviri Hakkında Kısa Not: Çeviride parantez içine yer alan ifadeler, makalede geçen ifadenin daha anlaşılır olması için çeviren tarafından eklenmiştir.*

onaylanmasına bağlıdır. Bir gücün keyfi emri, dolaylı olarak emri veren despotun, o emirle bağlı olmaması anlamına gelir. Hukuk ise, bireyin üstünde nesnel bir varlık olarak durur. Hukuk, egemen bir biçimde emreder, fakat aynı zamanda o, daha önce belirttiğimiz gibi, ihlal edilmezdir.

Bu nedenle hukuk kavramı, somut iradenin mantıksal bir niteliğidir. Ne zaman hukuki bir iradeden bahsetsek, bu kavramı kullanıma sokmuş ve o anda da onun anlamını tüketmiş oluruz. Aynı şey, 'neden' kavramı için de geçerlidir. Çok sayıda 'neden' söz konusu olabilir, fakat her durumda, (meydana gelen) olayların biçimsel düzeninin aynı tarzına sahibizdir. Benzer şekilde, önümüzde çok sayıda hukuki talep ve bu taleplere yönelik reddetme olabilir; (ancak) her durumda hukuki iradenin belirleyici idesi eksiksiz olarak mevcuttur.

Fakat mesele, daha önce bahsedilen adalet kavramının ikinci anlamına ilişkin olarak farklıdır. Bu noktada sorun, hukuk kavramına tekabül eden verili bir isteği, diğer bütün hukuki isteklerle tam bir uyum içinde düşünmektir. Bu, sadece bir idealdir ve o, insan çabalarının hepsinin mutlak bütünlüğünü kavramaya bağlıdır. Bu bütünlüğün kendisi, doğal olarak somut tecrübenin bir nesnesi değildir. Fakat yine de bu mutlak uyum düşüncesinde, her zaman peşinde olmamız gereken ama hiçbir zaman tam olarak çözemeyeceğimiz bir sorun vardır; tıpkı, dümeni tutan bir gemicinin, ona ulaşamayacak olmasına ve ulaşmayı da arzu etmemesine rağmen, kendine kılavuzluk yapması için gökte baktığı yıldız gibi.

O halde biz bu adalet düşüncesini tam olarak nasıl tanımlamalı ve ona nasıl pratik anlam/önem atfetmeliyiz?

II. ADALET TEORİSİNİN PRATİK ÖNEMİ

Hukuki meselelerle ilgilenmek zorunda kalan herkes, düşüncelerini her zaman iki istikamete yöneltecektir. Bu kişinin bakışlarının karşılaşacağı ilk şey, kanun metinlerindeki fıkralar, sonsuz sayıdaki kanunların ve yönetmeliklerin pozitif hukuk önermeleri, anayasaların maddeleri, katı hukuki teatüller ve hukuki adetler olacaktır. Hukuk alanında bunlar, giderek çoğalmaktadır ve hukuki meselelerde ilk sorun, daha önce de söylendiği gibi, o meselelerde hukukun fiilen ne olduğu (nu bulma) meselesidir.

Ancak, teknik olarak düzenlenmiş bu kanunlar yığının arkasında ve onların üstünde duran başka

bir şey vardır. Bu noktada mesele, adalet meselesidir. Bir anlaşmazlıkta, dava süreci sadece doğru değil aynı zamanda adil de olmalıdır. Bizim isteğimiz de, söz konusu kararın yalnız bir pozitif hukuk düzenlemesine değil, aynı zamanda bir ilke olarak adalete uygunluğa dayanmasıdır.

Bu düşünceyi ifade eden birçok tabir vardır: iyi niyet, eşitlik, ahlaki ödev, suiistimal etmeme, iyi ahlak, geçerli neden vb. Modern dillerdeki bu terim çokluğu, klasik Roma hukukçularının benzer şekilde kullanımında olan zengin ifadelerden ödünç alınmıştır. Ancak bütün bu farklı ifadeler, tek bir düşünceyi yansıtmaktadırlar; o da, bir hukuki uyuşmazlıktaki meselenin o ilkeye, yani, belirli bir durumda temel olarak haklı olana uygun olarak karara bağlanmasıdır.

Bu düşünce ilk önce, belirli kanunların eleştirisi olarak kendini gösterir. Aynı düşünce, politik tartışmalarda da kullanılır. Fakat o, en yakın uygulamasını adalet (mekanizmasının) yönetiminde bulur.

Tarihsel tecrübeler temelinde denebilir ki bütün yasama faaliyetleri, gelecekteki davalarda doğru/haklı kararın ne olacağını önceden belirlemeye uğraşır. Bu, bahsettiğimiz sonsuz sayıdaki kanun maddesinin ve fıkraların kaynağıdır. Ancak, yasa koyucu bütün olasılıkları önceden göremez; (keza) hayat, bunu yapabilmek için çok karmaşıktır. Her zaman, önceden hiç düşünülmemiş yeni sorunlar baş gösterir. Bu nedenle de yasa koyucu ikinci bir yol izler. O, taraflara, avukatlara ve hâkimlere, gelecekte ortaya çıkacak uyuşmazlıklarda kendi anlaşma(yol)larını arayabilecekleri ve o durumlarda ilke olarak haklı olan ne olarsa onu bulmaya yarayacak yol gösterici işaretler verir. Bu ise, adalet idesinin açık bir manasını bulmaya yönelik yeni bir sorun ortaya çıkarır. Adalet idesinin pratik önemi, onun yalnız siyasi önlemleri (tercihleri) eleştirmek için değil, aynı zamanda adalet yönetiminin kendisi için de gerekli olması olgusunda yatar.

III. ADALETİ BULMA YÖNTEMİ

Adalet kavramı hakkında konuştuğumuzda, aklımızdaki bütünsel kavrayışın ne olduğunu anlamak için belirlenmiş bir metoda sahip olmamız gerekir. Biz, mahkeme özgür düşüncesine (tadır yetkisine) göre karar versin diyerek bu sorundan kaçamayız, çünkü nihayetinde hukuk kendini,

öncelikli olarak ona tabi olanlara yöneltmiştir. Hukuk, 'mahkemenin, size daha sonra serbest olarak göstereceği şekilde davranmalısınız" diyemez. Üstelik mahkemenin serbest olarak kendi keyfiyetine göre karar vermesi hiçbir şekilde doğru/haklı değildir. Mahkemenin görüşü, nesnel olarak doğru olmalıdır. Hâkim, kararı için gerekçe gösterebilmelidir. (Fakat) hâkim, eğer bizim adalet dediğimiz temel belirleyici düşünce açık (net) değilse, bunu nasıl yapabilir?

Bu tarz tartışmalarda sıklıkla 'doğru/haklı hissetme' fikrine başvurulur. Bazen bu, 'doğal olarak (kendiliğinden) doğru/haklı hissetme' olarak ifade edilir. Ancak, bu tarz bir düşünce, burada ele alınan sorunu çözmez. O düşünce, 'temel olarak adil bir karar' fikrini varsayar. Çünkü 'doğru/haklı hissetme' adı verilen düşünceye işaret edilirken söylenen gerçekte şudur: benim içimde mistik bir biçimde **ilke olarak doğru/haklı** olana dair bir düşünce belirlemiştir. Bu nedenle eğer, bu temel doğruluk/haklılık fikrinin hukukta hangi genel ve sürekli koşullar altında var olduğu sorulmazsa, yukarıda sunulan sezgisel görüş hiçbir şekilde bir cevap olamaz. Ayrıca, her insanın doğuştan, doğal doğru/haklı hissetme fikriyle dünyaya geldiği hiçbir şekilde doğru değildir. Çocuk beşiktekken, devletin adil ve adil olmayan hukukuna ilişkin hiçbir şey bilmez. Adalet fikri, herkes tarafından hayat içinde yavaş yavaş edinilmelidir. Bunun herkes tarafından aynı şekilde yapıldığı bir varsayımdır ve bu varsayım temelsizdir. Herkes, sayısız izlenimin öznesidir. Bir kimse temel düşüncelerini, ölçülemez sayıda karmaşıkların etkisi altında edinir. O düşüncenin bütünlüğüne, hiçbir zaman sezgisel düşünce yöntemiyle ulaşamaz. Bunun için, sistematik bir düşünce ve eleştirel bir tutum gereklidir. Dolayısıyla, sözüm ona 'doğru/haklı hissetme', bir kimsenin hukuku bilme ve değerlendirmeye dair kişisel tarzından başka bir şey değildir. O (doğru/haklı hissetme bilgisi), herhangi bir kimse tarafından, kendi özel gelişiminde ve özel koşullarında elde edilip biriktirebilir. Bilimsel çalışma içinse bu fikir, sırf tarihsel bir rastlantının sonucunu ifade eder.

(Bu) tartışmada, pozitif hukuku ahlak ile kıyaslamak sıklıkla başvuru alan bir adet halini almıştır. Ahlak kurallarına başvurmada hiçbir içsel engel yoktur, fakat biz daha çok, bu ahlaki kuralın ne olduğunu ve hangi belirleyici düşüncelerin onunla

ilgili olduğunu düşünmeliyiz. Her yerde olduğu gibi burada da, öncelikle çözülmemiş olan bir sorunun varlığını idrak etmeliyiz. Sadece sloganlaşmış 'ahlak' kavramını kullanmakla, düşüncemizi yönetmemiz gereken sistematik yöntem meselesi hakkında henüz hiçbir netlik kazanmış olmayız.

Şu halde, ahlak kelimesinin birbirinden oldukça farklı iki anlamı vardır. Bu farklılık, ahlakla karşılaştırılan terimleri düşündüğümüzde açıkça görülecektir. 'Ahlak' bazen 'sosyal'in karşıtıdır. Sosyal sorun, birlikte bulunan insanların yaşamıyla ilgilidir. Bu şekilde karşılaştırılan ahlaki sorun o halde, belirli bir kişinin içsel dünyasını, karakterini ve isteklerini ifade eder. Bu şekilde tanımlanan ahlakın, adalet idesiyle alakalı olmadığı açıktır; çünkü adalet, bir ilkeye uygun olarak doğru bir şekilde çözülmesi gereken, farklı insanların dışı yansıması çatışmasını varsaymaktadır.

Ahlakın ikinci manası, 'doğru/haklı' kelimesiyle eşanlamlıdır. Bu nedenle ahlaki kurallara işaret etmek, sorunu tekrarlamak dışında bir anlam ifade etmez. Bu şekilde sadece, önümüzde cevap bekleyen bir soru durmaktadır. Eğer biz, bir uyumsuzluğun doğru/haklı kararının hangi şartlar altında mümkün olduğunu test etmek istiyorsak, insan iradesinin temel doğruluk sorununu genel bir şekilde ele almak zorundayız. Bunu aşağıda, öncelikle kısaca tartışacağız ve sonra da ortaya çıkan sonucu sosyal doğruluk meselesine uygulayacağız.

IV. SAF İRADE FİKRİ

Hukuk, insan iradesinin bir türüdür. Bu nedenle, ilkesel olarak doğru/haklı olan hukuki talepler anlamında adalet, genel olarak insan isteklerinin mümkün olan gerekçesinden (haklı nedeninden) türetilmek zorundadır. Bir uğraşta ve çabada bulunma eylemi, ilkesel olarak sadece kendiliğinden (orada olması hasebiyle) haklı kılınmaz (meşrulanmaz). Onun içeriğinin, belirlenmiş bir standarda uygun olarak temellendirilmiş olduğunun gösterilmesi gereklidir. Peki, bu belirleyici standart nedir?

Verili bir durumda elde edilecek özel bir amaç, mümkün olan bütün iradeler için en üstün yasa olamaz, çünkü bu amaç, anlamsal olarak sınırlıdır. Bu tespit, ilk bakışta öteki amaçlardan daha iyi görünebilmesine rağmen sınırlı olan bütün amaçlar için geçerlidir. (Örneğin) güzel binalar dikmek, faydalı aletler icat etmek, refah seviyesini

yükseltmek, bunların hiçbiri bütün mevcut iradeler için mutlak olan standartlar değildir. Bunlar (örnekte sayılanlar), diğer bütün iradelerin ve isteklerin kendisi için feda edilmesini gerektiremez; bunların hiçbiri, ahlaken iyi (olan) istem nedir sorusuna tam bir cevap veremezler.

Bu sorunu tatmin edici bir şekilde çözmek için, sırf öznel olan bütün isteklerden uzak durmalıyız. İlkesel olarak iyi istem fikri, belirli bir iradenin uyması gereken mutlak ve evrensel geçerlilik vasfı tarafından belirlenir. Bu nedenle biz ideal standartımız olarak, öznel olan ve bir birey ve onun iradesiyle ilgi olan her şeyden bağımsız iradi bir özü tasavvur ediyoruz.

Tarihsel gerçeklikte böyle bir şey yoktur. Mevcut bütün insan çabalarının hepsi koşula bağlıdır (tarihseldir). Mevcut deneyimde, sadece sınırlı amaçları biliriz. Fakat bu belirli çabaları ve onların sınırlı amaçlarını, onların başladığı ve yönlendiği temel bir yöne göre farklı değerlendiririz. Günlük yaşamda bu, bencil olmama ve özveriyi takdir etmemizde görülür. Burada, kendine ulaşmak için her yolun mubah olarak görüldüğü sırf öznel bir isteği, nihai ve en üst amaç olarak görmeyen bir düşüncenin o yönünü açıkça görürüz. (Bu nedenle) biz daha ziyade, mutlak ve evrensel geçerlilik fikri tarafından rehberlik edilmiş bir iradeyi/istemi dikkate alıyoruz. (Bir başka ifadeyle), saf iradenin sonsuz derecede uzatılmış düz çizgisi tarafından yön verilmiş bir istemi/irdeyi düşünürüz. Her iki olasılık da verilidir (mevcuttur). Biri öznelliğin düsturudur, diğeri kendini nesnellığe doğru yöneltilmiş bir çaba olarak gösterir. Birinci durumda sınırlı (bir) istek, üzerinde çalışılacak bir veri olarak değil, fakat iradenin bir ilkesi olarak değerlendirilir. Sadece ikinci durumda, bir çabanın ilkesel olarak doğruluğundan/haklılığından konuşabiliriz. Bu nedenle özgür irade fikri basit bir şekilde, maddi olarak koşula bağlı olan değerlendirme/yargılama çabalarına her zaman aynı şekilde uygulanabilir olan ideal bir süreç anlamına gelir. Bu noktada söz konusu olan neden-sonuç ilişkisi bir özgürlük değil, fakat içeriksel anlamda özgür olan bir iradedir. Özgür irade fikri sadece, irade içeriği- doğada olduğu gibi- mantıksal olarak değerlendirilebileceğimiz kesin bir standart verme amacına hizmet eder. Burada saf irade olarak tanımladığımız bu tür değerlendirme, bir değerlendirme standardı olarak bütün insan iradelerine

uygun olan ve onun içinde kesin gerekçelendirmenin yattığı tek tür değerlendirmedir.

V. SOSYAL İDEAL

Bu noktada artık, insan amaçlarının temel ilkesini hukuki iradeye uygulamalıyız. Bu, toplumsal soruna ait bir meseledir. Toplumsal sorun, bir arada yaşayan insanların amaçlarının bileşimidir. Bir kişinin amaçları, diğer bir kişi için araç olarak kabul edilir ve de tersi. Burada ortaya konan meseleye göre bu bileşim, saf iradenin ruhunda vuku bulmalıdır. İdeal manada rehberlik eden bu düşünce, bütün öznel çabaların sadece koşula bağlı hususlar olarak ele alınması gerektiği olgusuna bağlıdır. Bundan dolayı, adalet fikri de buna bağlıdır; yani farklı kişilerin amaçlarının birleştirilmesinde nihai belirleyici düşünce, birleşmede yer alan iki kişiden birinin sırf öznel bir isteği olmamalıdır.

Adalet fikri bu nedenle, kesinlikle karşılıklı mülahaza fikriyle sonuçlanır. Bu noktada rehberlik eden, saf topluluk fikridir ki bu fikir ideal bir rehber olarak takip edilmelidir. (Bu nedenle), hukukun ideal sorununun da, saf iradenin insan topluluğudur diyebiliriz. Bu reçete, bütün hukuki iradelerin temelinde yer alan esas düşüncenin tanımıdır ve bu düşünce ayrıca, eğer ilkesel olarak doğru olacaksa, hukuki iradenin zeminini oluşturur. Bu nedenle adalet, belirli hukuki bir iradenin bir saf topluluk fikriyle uzlaşmasıdır.

Eğer bu düşünceye tekabül eden sosyal koşulları tasavvur edecek olursak, böyle farazi bir tabloyu aynı zamanda Sosyal İdeal olarak da adlandırabiliriz. Ancak bu, hiçbir zaman gerçek olmayacaktır. Saf topluluk fikri her zaman, ulaşılamaz bir amacı temsil eder sadece. (Ancak) o, ütopya kurma talebini içermez. O sadece, tarihsel ilişkileri doğru dürüst değerlendirmeye yarayan sistemli bir araçtır. Bunun metodolojik olarak nasıl uygulanacağını daha sonra tam olarak açıklayacağız. Bu noktada, adaletin biraz önce verilen temel tanımını, bizimkine karşıt olan birkaç görüşü dikkate almak suretiyle biraz daha netleştireceğiz.

Bu noktada, ilk teşebbüs ünlü Jhering'e aittir. "Hukukta Amaç (Purpose in the Law)" adlı kitabında Jhering hukuku, 'Güç Siyaseti' olarak tanımlar. O, hukukun tarihte nasıl ortaya çıktığını sorar ve bu soruyu, muzaffer gelen savaşçının, yenilen düşmanı öldürmek yerine onu kölesi yaptığını varsayarak cevaplamaya çalışır. Bu durum hakkında

hiçbir şey bilmiyoruz. Böylesi farazi bir açıklama, her yerde bulunan (tarihsel) hukukun nihai nesnel anlamıyla ilgili soruya verilen bir cevap olarak her durumda değersizdir. Üstelik köle ile sahip arasında hiçbir hukuki ilişki yoktur. Böylesi bir ilişki, sadece farklı kölelerin farklı sahipleri arasında mevcuttur. Ancak devamında Jhering, kişisel menfaat kavramını, merhametsiz ve iflah olmaz bir bencil olarak bütün kural koyucuların takip etmesi gereken temel düşünce olarak zikrettiğinde, kuşkusuz ki tutarsız davranıyordu. Çünkü o, kesinlikle bütün hukuk kurallarının nesnel olarak meşrulaştırılması için bir kavram bulmaya çabalıyordu. Ve fakat çözüm, herhangi belirli bir kişinin bencilliğinin, hukuki meselelerde nesnel olarak doğru usulü temsil ettiği savı olamaz.

VI. SOSYAL HAZCILIK²

Bu teori geniş bir şekilde hakim teoridir; ancak o, sıklıkla eleştirel olmayan bir şekilde ele alınmaktadır. Bu teoriye göre, insan iradesinin/isteminin en üst(ün) yasası, kişisel hazzı yakalamak ve acıdan uzak durmaktır. Toplumsal yaşamın amacı ve toplumsal düzen meselesi, bu genel amaç doğrultusunda belirlenir. Bu görüş en açık ifadesini, sosyal materyalizm temelinden hareket eden günümüzün siyasetçilerinin görüşlerinde kendini gösterir. Tarihin materyalist anlayışı denilen bu düşüncenin temsilcileri, genel olarak materyalist felsefenin temel fikirlerine uygun olarak, nedensellik yasasının, bütün bilimsel araştırmaların nihai yöntemi olarak uygulanacak tek yöntem olduğunu varsaymaktadırlar. Ancak, hiç kimse doğru/haklı irade sorunundan kaçamaz ve bu sorun şüphesiz, sadece materyalist bir düşünce ile çözülemez. Çünkü bu sorun, tasavvur edilebilir bütün insan iradelerinin özünün (içeriğinin), ruhuyla rehberlik edilebileceği temel ve bölünmez ide üzerinde düşünmeyi gerektir. Bunun yerine, daha eski materyalistler gelmekte ve Epikür ve Aristipos'un hedonist kuramlarını, onların çeşitli düşünce silüetlerinde sunmaktadırlar.

Fakat materyalizmden etkilenmeyen diğer filozoflar da, hazcılığı temel ilke olarak kabul etmeye çalışmışlardır. Özellikle İngiltere'de, bilhassa

Bentham ve iki Mill³ tarafından, bu konu üzerinde durulmuştur. Ancak, hazcılık, genel olarak 18. yüzyılda Avrupa'da da etkili olmuştur. Onun teorisini Kant, '*Pratik Aklın Eleştirisi*' adlı eseriyle yerle bir etmiştir. Yine de, bireylerin eylemlerinde ve de siyasi yaşamda haz doktrini ilke olarak (hala) devam ettirilmektedir.

Günlük yönetimde adaletin aranması esnasında, bir kimse mutluluk ve hazzı birer kılavuz olarak nerdeyse hiç kullanmaz. İki tacir arasındaki uyumsuzlukta veya kiracı ve kiraya veren arasındaki bir davada veya herhangi bir hukuki meselede karar, herkesin mutluluğu veya en çok sayıda kişinin en yüksek mutluluğu fikrinden hiçbir şey elde edemez.

Hakkı ve adaleti gerçekleştirmeyi amaç eden bir kamu politikası durumunda bile, devletin üyelerinin mutluluğunu en ulvi yasa olarak almak pek de uygun değildir.

Öncelikle açıktır ki, bireylerin içsel mutluluğu, bir hukuk düzeninin amacı olamaz. Çünkü mutluluk, herkesin kendine vermesi gereken ve yasa koyucudan almayı bekleyemeyeceği; huzur, kişinin kendiyle barışık olması anlamına gelmektedir. Şans ile dış faktörlerdeki ve refahtaki konfor, sonsuz sayıda değişkene bağlıdır. Bu, her yerde, kişisel zevklere ve arzulara göre değişir ve bu nedenle, toplumsal düzen için hiçbir uygun bakış sunmaz.

Birçok faydacı filozofun, 'mümkün olan en fazla mutluluğun mümkün olan en fazla toplamı, bireyler arasında mümkün olduğu ölçüde eşit dağıtılmalıdır' fikri çok dikkate şayandır. (Ancak söz konusu bu çabalar, herhangi bir niceliksel bölünmeye ve dağıtıma elverişli değildir. Fakat ilkesel olarak burada, dışsal eşitlik talepli adalet fikri hakkında da bir karışıklık mevcuttur. İlk hizmeti sunan kimsenin sadece ihtiyacını ölçü olarak dikkate alıp, o kimsenin hizmetinin değerini ve tarzını dikkate almamak her zaman için bir hatadır. Ve bu sorunlar, tarihsel olarak şartlara bağlı eşitsizlikler alanında ortaya çıkar- ki bu şartlara bağlı olma niteliğinin çeşitlerinden kurtulmak asla mümkün değildir. Ancak, eşit olmayan şeylere eşit muamelede bulunmak, mümkün olan en büyük adaletsizlik olacaktır. Bundan kaçınmak için, bireylere insan olarak var olmaya değer bir yaşam garantisi edilmesi düşüncesinin bir standart olarak alınması önerilmiştir. Bu şekilde ifade edilen bir fikri

2 Her ne kadar Stammler makalede *Social Eudæmonism* ifadesini kullanmış ve bu kavramın felsefi literatürdeki karşılığı *mutlulukçuluk* olsa da, çeviride kavramı *hedonism*'in karşılığı olan hazcılık olarak çevirmede bir sakınca yoktur. (ç.n.)

3 James Mill ve oğlu John Stuart Mill (ç.n.)

doğru anlamak kaydıyla, ona yöneltilebilecek büyük bir itiraz yoktur. Çünkü insanoğluna değer olan fikrinin karşıtı tam olarak, hayvana ve hayvan arzularına uyandır. O (hayat), rasyonel bir varlık olarak insana değer olan olmalıdır. Ancak o halde, eğer mantıksal olarak düşünürsek, saf irade fikrine ve bunun sonucu olarak da, tam olarak yukarıda geliştirdiğimiz saf topluluk fikrine tekrar dönebiliriz.

En nihayetinde aynı Şey, çok defa kullanılan ortak refah kavramına da uygulanabilir. Bu ifade eski çağlara kadar uzanır ve o zamandan beri de sıklıkla kullanılagelmıştir. Ancak o, sadece toplumsal hayatta objektif olarak temellenmiş usulleri takip etmeyi ve öznel arzulara teslim olmamayı ifade eder. Ortak refah kavramı bu nedenle yersiz (uygunsuz) bir kavram değildir; fakat o sadece, çözümlü için yukarıda çaba sarf ettiğimiz soruna işaret eder.

Ancak bütün bu düşüncelerden bizim fikrimizin, insan çabalarından bütün mutluluk ve rahat yaşam arayışlarını dışladığımız sonucu çıkarılmamalıdır. Böyle bir düşünce yok. Her Şeyden önce yasa koyucunun, vatandaşların refahını düşünmesi değerli bir amaçtır. Benim bütün söylemek istediğim, bunun toplumsal iradenin nihai yasaı olmadığıdır. Bireylerin mutluluğu yakalama çabaları, görevi toplumun servetini korumak ve yönlendirmek olan birinin üzerinde çalışması gereken bir husustur. Adalet İdesi rehberliğinde bu hususun üzerinde durulmalıdır.

VII. ADİL HUKUK

(Peki) pratik yaşamda, bu ideal adalet kavramı nasıl uygulanacak ve gerçekleştirilecek? Öncelikle, bir hata karşısında önlem almalıyız. Akılda tutulmalıdır ki bir fikrin herhangi bir Şey yaratma özelliği yoktur. Bir kimsenin, ideal düşünce ve isteme temelinde, serbest bir Şekilde toplumsal yaşamdaki yeni koşullar için malzeme üretebileceğini düşünmek her zaman bir hatadır. İnsan isteğinin malzemesi verilmiştir. O, doğadaki süreçlerden ortaya çıkar. İdeal düşünce yapabileceği tek Şey, bu doğal olarak verili olan malzemeyi yönlendirmek ve onu değerlendirmektir. Gerçekten de, eğer sonsuz sayıda ve her zaman yenileri ortaya çıkan ve sürekli değişken insan arzuları kasta ve karmaşıklıkta kalmayacaksa, ideal düşünce gereklidir. Çünkü düşünce tam olarak, iradenin ve çabanın tasavvur edilebilir bütün içeriğini,

mükemmel bir biçimde ve bütünsel olarak değerlendiren, mutlak olarak bölünmez bir yönetimin kavranmasına işaret eder.

Yukarıda ifade edilenlerden, yasama ve yargılamaya ilişkin olarak aşağıdaki talimatları çıkarıyoruz:

Mahkeme önündeki bir uyuşmazlıkta, birbirine karşı duran iki farklı talep bulunmaktadır. Onlar, henüz yargılama eşiğine ulaşmamış olsa bile ve henüz birbirine karşıt olan formülasyonları bulunmamış olsa bile, yine de her durumda, bütün hukuki taleplerin mümkün olan karşıtlarını zihinsel olarak harekete geçirmek mümkündür. Ancak ondan sonra, ilke olarak doğru/haklı karar arayışımızda, mutlak mülahaza fikrini (ve/ya) saf topluluk fikrini en iyi karşılayan hukuki talep yönünde bir tercihte bulunmalıyız.

Bu nedenle, belirli bir hukuki talebin saf topluluk fikri altında kapsandığı doğru değerdir, fakat her somut talep, somut bir hukuk önermesine bağlıdır. Az önce bahsedilen sosyal idealin tanınması, ancak doğru hukuk kuralının sečilmesinde kendini gösterir.

şimdi açıkça görebiliriz ki yukarıda bahsedilen 'iyi niyet', 'iyi ahlak', 'hakkaniyet', vb. ifadeler, gerçekten de sadece somut hukuk kurallarının niteliğini gösterir. Onlar, ne olduğunu bilmediğimiz mistik ve ahlaki bir Őeye işaret etmezler. Bu düşünceleri kullanırken ve onları gerçekleştirirken biz, münhasıran özel bir biçimsel niteliği olan hukuki bir düşünceyle ilgileniyoruz.

Aynı yöntem siyasi meselelerde de izlenmelidir. Bu noktadaki farklılık, iki kişi arasındaki bir uyuşmazlıkla değil de hukuki bütünün talihi ile ilgileniyor olunmasıdır. Öte yandan, eğer uygun olan sistemli usulü düşünüyorsak, topluluğun içsel ya da dışsal politikasıyla ilgilenip ilgilenmediğimiz hususunda bir farklılık yoktur. Her iki durumda da, siyasi eylemi bir sanat (yöntem) olarak belirtmek yeterli değerdir. Muhakkak ki siyasette, pratik psikoloji yeteneği büyük bir rol oynar. Ancak bütünüyle, yalnız kişisel rastlantılara dayanamayız. Ve eğer bir gelişme söz konusu olacaksa, bu, yalnız politikaları bilimsel bir temele dayandırmaya çalışmakla olabilir.

Gerekli gördüğümüz yöntemli (sistemli) düşünme ilkeleri, bir kez daha aşağıdaki gibidir. Tarihsel koşulların sonucu olarak, toplumsal düzenle alakalı olarak çok sayıda yeknesak olgular

yığını ortaya çıkar: refah ve yoksulluk, iyi ve kötü hizmetler, belirli yaşam tarzları ve gözlemciye görünen bütün diğer koşullar. Bu olgular yığını, geleneksel toplumsal düzeni değiştirme çabalarına yol açar. Bu çabalar, az ya da çok geniş kapsamlı olacak ve olguların (toplumsal düzenin) olduğu gibi kalmasını arzulayan diğer çabalarla çatışacaktır. Bu noktada da, karşıt çabalar arasında yapılacak tercih, özünde nihai amaç olarak Saf Topluluk İdeali yönünde eğilimler fark ettiğimiz çabadan yana olmalıdır.

Bu, her zaman kanıtlanabilir ya da uygulanabilir mi? Muhakkak ki bu soru, koşula bağlı olmaksızın olumlu olarak cevaplandırılmaz. Hem yargılamada (hüküm kurmada) ve hem de siyasi meselelerde, tam kanıtın mümkün olmadığı çok sayıda örnek ortaya çıkacaktır. Ancak bu, bizim araştırmamızın diğer bütün bilimsel etkinliklerle paylaştığı ortak bir kaderdir. Bir natüralist de, birçok durumda itiraf etmelidir ki, bazı doğa olaylarının tam nedensel bağını henüz görememekte ve açıklayamamaktadır. Şüphesiz ki aynı şey, somut insan çabalarının içeriğinin bilimsel bir idrakinde de sık sık vuku bulacaktır. O durumda, hakikat sevdalısı birine düşen (yakışan), doğru bilimsel olasılıktan o şekilde ortaya çıkan pozisyonu (durumu), bağımsız bir şekilde ve alenen kabul etmesidir.

Ancak, pratik yaşamda, Saf İrade ve Adalet fikri temelinde doğru bir şekilde belirlenebilen her şey, bütün durumlarda bize sadece **nesnel olarak** adil hukuku verir. **Mutlak olarak** adil hukuk ise, olasılık dâhilinde değildir. Mutlak olarak geçerli olan şeyler, entelektüel yaşamımızın düzenlenmesinin saf yöntemleridir; bu münasebetle onlar, hukuk kavramı ve hukuk idealidir. Fakat değerlendirmenin ve anlamının saf formlarının uygulanması her zaman görece bir anlama sahiptir. Çünkü onlar, iradede ve aynı zamanda algıda; sınırlı, değişken ve kusurlu malzemeye atıfta bulunurlar. Bu yüzden, kendi belirli içeriği bakımından mutlak olarak adil tek bir somut hukuk düzeni yoktur.

VIII. ADALET VE SEVGİ

Adalet fikri hakkındaki bu tartışmaları, bizimkinden farklı bir sonuca varan ve özellikle modern zamanlardaki bir düşünceye değinmeden noktalandıramayız. Demek istediğim, adalet fikri peşinde koşmanın çok da önemli olmadığını ve eğer İncil'in 'komşunu sev' kaidelerini takip edecek

olsaydık bunun gereksiz olacağını göstermeye çalışan çabadır. O halde, Adalet ve Sevgi arasındaki ilişki nedir?

Ünlü Rus yazar Tolstoy, herkesten daha fazla vurgu yaparak, bütün hukuk kurallarının, yok yok, bütün toplumsal düzenlerin, eğer birbirinize "hizmet edin" emrini takip etmiş olsaydık gereksiz olacağı fikrini ifade etmiştir. (Ancak) Tolstoy yanılıyor. Toplumsal düzen, bir kişinin amaçlarını, diğerlerinin amaçları için araç olarak kullanmasından, ya da tam tersi, başka bir şey değildir. Bu konuya daha önce yukarıda, hukukla ahlaki ayırmakla dikkati çekmiştik. Bu noktada bizim vurgulamamız gereken husus, toplumsal düzen fikrinin mantıksal olarak gerekli olduğudur. "Hizmet etme" de sadece, çeşitli bireyler arasında, bir kuralı uygulama olarak anlaşılabilir. Fakat böyle bir hizmetin iyi ve adil olup olmadığı yine de tartışmaya açık bir sorundur. (Zira) başka birine kötü bir amaç için hizmet etme diye de bir şey söz konusudur. Bu nedenle, iyi ve kötü arasındaki fark ve toplumsal yaşamda adil ve adil olmayan arasındaki fark, Tolstoy'un sözlerinde üstü kapalı olarak varsayılmıştır. Bu nedenle, sevgi gerekliliğine yapılan bu atıf, adalet kavramının açık bir anlamını elde etmeye yönelik çabaları gereksiz kılamaz ve de onların yerine geçemez.

Adalet ve sevgi arasındaki doğru ilişki İncil'de (yer alan Epistle'de) ifade edilmiştir (13:10): "Sevgi, Kutsal Yasa'nın yerine getirilmesidir."

Adalet fikri, toplumsal meselelerde, ilkesel olarak doğru davranış olasılığını ifade eder. Ancak o, sadece olasılığı verir. Aslında bu, bütün bilimsel etkinliklerde geçerli olan durumdur. O, doğru bilgi ve irade olasılıklarını gösterir. Bu olasılıkların gerçekleşmesi gerektiğini bilim kendi başına sağlayamaz.

Bu noktada dini duygular kaçınılmazdır. Teorik tartışmada Sevgi olarak ifade ettiğimiz şey de aslında dinden kaynaklanır. Bu (önemli) anlamda sevgi, Tanrı'ya, gerçek iradeye, teslim olmayı ifade eder. Adalet ve sevgi bu nedenle birbirini tamamlamalıdır. Bir Alman şairin güzel sözleri bu noktada alıntılanabilir:

"Adalet ve sevginin birlikteliğinde ve yalnız ordadır,

Suçun ve dünyevi hayatın kefareti."